

בעניין:

1. אלחאג', ת"ז
2. אבו סרור, ת"ז
3. ערפה, ת"ז
4. המוקד להגנת הפרט מיסודה של ד"ר לוטה זלצברגר –
ע"ר מס' 580163517

ע"י ב"כ עוה"ד נדיה דקה (מ"ר 66713) ו/או נאדין אבו ערפה (מ"ר 89020)
ו/או דניאל שנהר (מ"ר 41065) ו/או אהרון מיילס קורמן (מ"ר 78484) ו/או
תהילה מאיר (מ"ר 71836) ו/או מאיסא אבו סאלח-אבו עכר (מ"ר 52763)
ו/או עלמא אלימלך (מ"ר 82867)

מהמוקד להגנת הפרט מיסודה של ד"ר לוטה זלצברגר
רח' אבו עוביידה 4, ירושלים, 97200
טל: 02-6283555; פקס: 02-6276317

העותרים

- נ ג ד -

1. שירות בתי הסוהר
2. השר לביטחון פנים

ע"י פרקליטות המדינה, משרד המשפטים
רח' צלאח א-דין 29, ירושלים
טל': 02-6466590; פקס: 02-6467011

המשיבה

עתירה למתן צו על תנאי ובקשה לקיום דיון דחוף

מוגשת בזאת עתירה למתן צו על תנאי, המופנה אל המשיבים והמורה להם לבוא וליתן טעם, מדוע לא יחזרו בהם מההנחייה המגבילה את הגישה למקלחות של כלואים המסווגים כביטחוניים והמיושמת בשני אגפים בכלא נפחא בלבד.

כמו כן, ובשל דחיפות העניין, מתבקש בית המשפט הנכבד לקבוע מועד דיון דחוף בעתירה.

ואלה נימוקי העתירה

1. לא אחת עמדו בתי המשפט על חשיבות ההקפדה על תנאי הכליאה ההולמים של כלואים. כבי השופטת (בדימוס) פרוקצ'יה עמדה על כך שאין להקשות על אסיר את תנאי מאסרו כגמול או כנקמה על העבירות בגינן הוא נכלא, באומרה:

התפיסה החוקתית המעגנת את זכויות האדם במעמד נורמטיבי עליון מקרינה ואוצלת גם על זכויות האדם של האסיר, ועל יכולתו לממשן במסגרת הכלא. ביסוד השיטה החוקתית בישראל מובנית ההנחה כי אין לשלול או לגרוע מזכויות יסוד הנתונות לאדם אלא אם כן קיים אינטרס נוגד מוכר, פרטי או ציבורי, רב משקל במידה כזו, המצדיק זאת. הנחה זו פועלת גם בתחום ענישת עבריינים. משמעותה היא כי ההגנה על זכויות אדם ניתנת גם לאסירים לאחר ענישתם, ופגיעה בהם אפשרית רק מקום שאינטרס ציבורי נוגד בעל משמעות כבדת משקל, מצדיק זאת. פגיעה כזו מוכרת אך במידה הנדרשת לצורך השגת האינטרס הנוגד, ולא מעבר לכך... ראוי להדגיש כי ההגבלות על זכויות האדם המוטלות על ידי הרשות הציבורית לא נועדו להוסיף מרכיב ענישה לעונש שנגזר. תכליתן אינה להוסיף חומרה לגזירה העונשית שהוטלה על האסיר כמטרה העומדת לעצמה. מטרתה אינה לנקום באסיר על פשעיו, בגינם נגזר עליו עונש מאסר, או להקשות עליו תנאי מאסרו, כגמול על מעשיו הנפשעים. מקום שזו תכליתן של ההגבלות הן עלולות שלא לעמוד במבחן החוקתיות, משאין זו תכלית ראויה. הגבלה שאינה מתחייבת מהגשמת תכלית המאסר, ואינה נעוצה באינטרס

ציבורי לגיטימי אחר, מהווה, הלכה למעשה, הטלת אמצעי ענישה נוסף על האסיר, בגין העבירה שבה הורשע. הגבלה כזו המוסיפה על מידת העונש שהושת על האסיר, חורגת מסמכות הגבלת זכויות האסירים המוקנית לשירות בתי הסוהר. היא חורגת מעקרונות הענישה הפלילית, ובראשם עיקרון החוקיות.. לפיו אין עבירה ואין עונש עליה אלא אם נקבעו בחוק או על פיו. (בג"ץ 2245/06 **דוברין נ' שב"ס** (החלטה מיום 13.6.2006) פסקה 13-14 (פורסם בנבו)) (ההדגשות הוספו, נ.ד.).

2. כדוגמת הציטוט הנ"ל, הפסיקה הענפה בתחום תנאי הכליאה של אסירים, חזרה ושנתה והדגישה כי אין להשיג את מטרותיה של הענישה על ידי פגיעה בכבוד האסיר ובצלמו כאדם.

3. על סמך מושכלות יסוד אלה, עוד בשנת 1999, השר לביטחון הפנים (כתוארו אז) הסמיך את אנשי הסניגוריה הציבורית לפעול כמבקרים רשמיים במתקני הכליאה השונים, לצורך בדיקת תנאי החזקתם של עצורים ואסירים. המעקב אחרי תנאי כליאתם של אסירים ועצורים, נתפס כדבר נעלה בחשיבותו, לא רק בשל החשיבות שבשמירה ובהגנה על זכויותיהם של מי שהושמו מאחורי סורג ובריח, אלא שהשמירה הקפדנית על זכויותיהם ועל כבודם של אותם אנשים, שחירותם נשללה על פי הדין, מהווה אחד המבחנים המרכזיים לשמירה על זכויות האדם בישראל.

4. דו"חות הסניגוריה לדורותיהם, עמדו וממשיכים לעמוד על מספר כשלים וליקויים שהמשיבים אינם מקפידים עליהם ואשר בסופו של יום גורמים לפגיעה קשה ורצינית בתנאי כליאתם של אסירים, כאשר ממצאי הביקורים המועברים לגורמים הרלוונטיים, עשויים להביא לתיקונם של ליקויים רבים באופן המביא לשיפור בתנאי החזקתם ומחייטם של כלואים.

5. הדו"חות האמורים לא פסחו על סוגיית הגישה של כלואים למקלחות וזכותם לשמירה על היגיינה אישית, שבו בזמן הינה גם חובה המוטלת על הכלוא, ובמקומות שבהם המקלחות נמצאו מחוץ לתאים, הומלץ לא אחת על הצורך שבהרחבת זמן ומקומות הגישה לאותן מקלחות, בין אם בהוספת תאי מקלחת או בהוספת השעות שבהן יהיה ניתן להגיע לאותן מקלחות. כל זה מתוך ראייה ברורה לפיה גישה מספקת למקלחות הינה קריטית לשמירה על ההיגיינה ועל כבודו של הכלוא.

6. על אף שסוגיית הגישה למקלחות עלתה כאמור בדו"חות הסניגוריה הציבורית וכי עד כה הגישה הייתה להרחיב, ככל שניתן, את הזמן שיעמוד לכלוא שבמהלכו תובטח גישתו למקלחות, לאחרונה הנחה המשיב 2, בהנחיה שפורסמה בכלי התקשורת בלבד – ועד לאחרונה לא הוצגו כל הסבר או נימוק רשמיים להנחיה – כי זמן המקלחת יוגבל ל-4 דקות לכל אסיר. הנחיה זו מתייחסת אך ורק לכלואים המסווגים כביטחוניים, והיא הגיעה בעקבות הסלמה במצב הביטחוני ששררה במקביל להוצאתה.

7. ההנחיה התייחסה לשני אגפים בכלא נפחא שבהם קיימת אפשרות להגביל את זרימת המים למקלחות, ובעצם הוחלט כי מדי יום תהיה רק שעה אחת של מים זורמים במקלחות של אותם אגפים. מדובר בהחלטה הנובעת מרצון עז וברור לנקום באסירים המסווגים כביטחוניים, וכאחד מני צעדים רבים עליהם הצהיר המשיב 2 על מנת לגרוע מתנאי כליאתם של כלל האסירים המסווגים כביטחוניים, לשם ענישתם.

8. מדיניות המשיב 2 מנוגדת לפסיקה הענפה בתחום תנאי הכליאה של האסירים, מנוגדת לפקודת בתי הסוהר [נוסח משולב], תשל"ב -1971, ולתקנות בתי הסוהר (תנאי מאסר) תש"ע-2010, וכל מטרתה לעשות שימוש בתנאי כליאה של הכלואים המסווגים כביטחוניים על מנת להוסיף לעונשם וזאת ברמה הקולקטיבית, ללא כל תכלית.

9. לא למותר לציין, כי האגפים שבהם הוחלה ההוראה שניתנה על ידי המשיב 2, הינם אגפים שהוכנו לאחרונה, ובמסגרת יישום פסק הדין בעניין הרחבת שטח המחיה, במטרה להביא אל פתרונה בעיית

הצפיפות הקשה בבתי הכלא בישראל (ראה בג"ץ 1892/14 **האגודה לזכויות האזרח נגד השר לביטחון פנים** (פורסם בנבו) (להלן: **עניין שטח המחייה**). הנחיית המשיב 2 החזירה את הצפיפות האמורה לאזור המקלחות, ותחת הרעיון להרחיב את שטח המחייה של הכלואים ובכך לשפר את תנאיהם, החליטו המשיבים לנצל את יישום פסק הדין באופן הפוגע ביכולתם להתקלח והמייצר צפיפות בלתי אנושים במקלחות, שכן כ-200 אסירים יצטרכו להתקלח בזמן המוגבל שבו המים יזרמו לאגף.

10. הנחיית המשיב 2, מהווה התערבות בוטה ביישומה של מדיניות, שהינה תחום סמכותם של הגורמים המקצועיים, קרי המשיבה 1. היענות המשיבה 1 להנחייה זו הגבירה את המתיחות בכלל בתי הכלא, ואף תרמה להכרזה על שביתת רעב מצד האסירים, שביתה שהייתה מתוכננת להתחיל יחד עם חודש "רמדאן", אך בעקבות הסכמות שפרטיהן לא פורסמו במדויק, וללא התחייבות מפורשת מאת המשיבה 1, חזרו האסירים מכוונתם לשבות רעב, אך שעות זרימת המים, שהורחבו באופן חלקי, ממשיכות להוות הרעה בתנאיהם של האסירים, הרעה שהינה נעדרת כל תכלית ואינה מתבקשת לצורך כליאתם.

הצדדים לעתירה ומיצוי הליכים

11. **העותר 1**, אסיר פלסטיני המסווג כאסיר ביטחוני והמוחזק בכלא נפחא. העותר 1 הינו תושב שכס בן 36, שנעצר בינואר 2006 ונידון ל-33 שנות מאסר.

12. **העותר 2**, אסיר פלסטיני המסווג כאסיר ביטחוני והמוחזק בכלא נפחא. העותר 1 הינו תושב מתנה פליטים עאידה שבנפת בית לחם, בן 53 אשר נעצר בינואר 1993 ונידון למאסר עולם.

13. **העותר 3**, אסיר פלסטיני המסווג כאסיר ביטחוני והמוחזק בכלא נפחא. העותר 1 הינו תושב מזרח ירושלים, בן 36 אשר נעצר באוגוסט 2011 ונידון למאסר עולם ועוד 60 שנה.

14. **העותרת 4**, (להלן: **המוקד**) היא עמותה לזכויות אדם, אשר מסייעת מזה שנים רבות לאסירים ועצורים פלסטינים, הכלואים בבתי הכלא שבאחריות המשיב, בשמירה על זכויותיהם הבסיסיות.

15. **המשיבה 1** (להלן: **שב"ס**), רשות הכליאה הלאומית של ישראל, היא הגורם האחראי לשמירה על זכויותיהם הבסיסיות של כלואים המוחזקים במתקני הכליאה שבאחריותו.

16. **המשיב 2**, השר האמון בממשלת ישראל על תפקודו והתנהלותו של המשיבה 1.

17. בעקבות פרסום הנחיית המשיב 2 להגביל את זמן המקלחת עבור האסירים המסווגים כביטחוניים, ככל הנראה כתגובה לאירועים מאותה תקופה, ולאחר שהמוקד ויודא כי הנחייה זו מיושמת בחלק מהאגפים בכלא נפחא, פנה האחרון ביום 14.2.2023 למשיבה 1 וביקש שתחזור בה מיישום החלטת המשיב 2 הפסולה ולאפשר, לכלואים באגפים הרלוונטיים, גישה סבירה למקלחות וכפי שנהגו עד אותה עת.

העתק מפניית המוקד מיום 14.2.2023 מצורף ומסומן **ע/1**.

18. בהעדר מענה ממושך, ביום 16.3.2023 נסעו הח"מ לבקר את העותרים 1-3 על מנת להבין את המצב לאשורו. מאת העותרים נמסר, כי עובר להחלטה של המשיב 2, התאפשרה גישה לשני חדרי המקלחת לאורך השעות בהן האגף פתוח – כעשר שעות מדי יום – וכי ההחלטה על הגבלת הגישה למקלחות פוגעת קשות בזכותם לכבוד ויחד עימה בשורה של זכויות הנגזרות ממנה. העותרים הסבירו כי עובר להנחיית המשיב 2, הגישה למקלחות לא הייתה אידיאלית, וכידוע, על פי כללי המשיבה 1, המקלחת אמורה להיות בתוך התא, כך שיובטח לכל אסיר שיוכל להתקלח כל יום ביומו ובהתאם לצרכיו.

19. על פי התיאורים שנמסרו על ידי העותרים, ההנחיה אינה מוסדרת בנוהל, והיא מיושמת באופן שרירותי ולמורת רוחו של סגל בית הכלא. כתוצאה מהאמור יצא, שלאורך כחודש ממועד יישום החלטתו של המשיב 2, המים זרמו במקלחות במשך 3 שעות ביממה לכל היותר, ולפעמים פחות מכך, לפי החלטת הסגל באותו יום.

20. לדברי העותרים מדובר בהחלטה שפוגעת קשות בשגרת חיי היום-יום שלהם. כך למשל, ובהעדר מערכות אוורור או מיזוג, כלואים נאלצים להתקלח יותר מאחר שהם עשויים להזיע יותר ואף כדרך יחידה לקרר את הגוף בימי הקיץ החמים; כמו כן, המקלחת נחוצה לאחר שכלואים מסתפרים, דבר שעשוי לקרות מחוץ לשעות שבהן המים זורמים לאגף; בנוסף, זה משפיע על היכולת לקיים מצוות דתיות המחייבות שמירה על היגיינה כיום מרבית התפילות מתקיימות מחוץ לאותן שעות שבהן מתאפשרת גישה למקלחות, ובנסיבות מסוימות המצווה הדתית מחייבת את האדם להתקלח לפני התפילה; ועוד, יש מקרים שבהם הנהלת הכלא מחליטה לבצע חיפושים ותרגילים דווקא בזמן שבו ניתן להתקלח והדבר מונע מהכלואים להגיע למקלחות בזמן המיועד לכך; מתווספת לכך העובדה שאסירים בכלא מנהלים שגרת יום יום, כך שחלקם עובדים באגף, חלק מוחזק במעצר ונאלץ לצאת לדיונים, ואף אסירים שפוטים עשויים להגיש הליכים משפטיים הדורשים את התייצבותם בבתי המשפט השונים, אחרים סובלים ממחלות כרוניות ויוצאים לטיפולים רפואיים ואף הבריאים ביניהם עשויים לצאת לבדיקות רפואיות מחוץ לכלא, כך שעם חזרתם למתקן הכליאה יכול להיווצר מצב שלא יספיקו להתקלח באותו יום בשל המגבלות על הגישה של האסירים באגף למקלחות.

21. בעקבות הדברים האמורים, והפגיעה הקשה בזכויותיהם של העותרים, ויחד עימם כ-200 אסירים אחרים שבמצבם, ובהינתן הפגיעה העצומה שצפויה להיגרם ככל שהנחיה זו תורחב ליתר בתי הכלא, ובהיעדר כל התייחסות מצד המשיבה 1 לפניית המוקד בעניין הגבלת המקלחות, ביום 20.3.2023 שב המוקד ופנה אל המשיבים וביקש כי יחזרו בהם מההחלטה ומיישומה, הן בשל הפגיעה הקשה בזכויות הכלואים, בריאותם ונפשם, והן בשל היותה מנוגדת לדין.

העתק מפניית המוקד מיום 20.3.2023 מצורף ומסומן ע/2.

22. ביני לביני, האסירים המסווגים כביטחוניים החלו בצעדי מחאה נגד שורה של החלטות שהתקבלו על ידי המשיבים, אשר החליטו להשתמש בתנאי כליאתם ככלי לענישתם. צעדי מחאה אלה התעצמו והגיעו לכדי הכרזה על הכוונה להתחיל בשביתת רעב קבוצתית, שהייתה צפויה להתחיל עם תחילתו של חודש "רמדאן", וזאת כדרך יחידה העומדת לרשותם על מנת לשמור על תנאי כליאה סבירים יותר. ערב תחילתו של חודש "רמדאן" הגיעו נציגי האסירים והמשיבה 1 לרגיעה זמנית, לפיה הם לא יתחילו בשביתת הרעב ובמקביל יתחייבו בשב"ס שלא לשנות מהמצב הקיים. בין יתר הדרישות, נציגי האסירים עמדו על סוגיית הגבלת הגישה למקלחות, שעד כה מיושמת רק בשני אגפים בכלא נפחא. בעקבות ההסכמות אליהן הגיעו, המשיבה 1 החליטה ששעות הגישה למקלחות יורחבו, מבלי שנקבע במפורש מהו הזמן שבו תתאפשר גישה למקלחות, אך ההרחבה לא החזירה את המצב לקדמותו, והעותרים יחד עם יתר האסירים ממשיכים לסבול מהגבלות אלו.

23. לא למותר לציין, כי הסכמות אלו הושגו בין נציגי האסירים המסווגים כביטחוניים לבין נציגי המשיבה 1, אך לא נמסר כי הדברים מחייבים ואף נעשו על דעתו של המשיב 2, כפי שיוצג בהמשך העתירה. בהקשר של גישת האסירים למקלחות העניין נותר לוט בערפל.

24. ביום 20.4.2023 התקבל במשרדי המוקד מכתב מאת המשיב 2 ובו נמסר בתשובה לפנייה מיום ה-20.3.2023 כי בשל ממצאים שהתקבלו מהמשיבה 1, לפיהם צריכת המים במתקני הכליאה בהם

מוחזקים אסירים המסווגים כביטחוניים "ממשיכה להיות גבוהה" בהשוואה לצריכה הממוצעת במתקני הכליאה בהם מוחזקים אסירים פליליים, יש לפעול לצורך הפסקת צריכת המים החריגה על ידי הגבלת זמן המקלחות. לשיטתו של המשיב 2 ההנחיה אינה מבקשת לפגוע "בגישה אל השירותים ולמים זורמים לצורך שמירה על ניקיונם האישי, בהתאם להוראות הדין ובאופן המאפשר מקלחת יומית במים חמים". כמו כן, המשיב 2 הזכיר במכתבו כי הנחייתו זו מתיישבת עם המלצות "הוועדה לביטחון התנאים של האסירים הביטחוניים המוחזקים בשירות בתי הסוהר" משנת 2018, לפיהן "הנחה השר לביטחון הפנים דאז, מר גלעד ארדן, לפעול לצמצום צריכת המים הגבוהה בדגש על מתקנים בהם מוחזקים אסירים ביטחוניים". מהמענה עולה כי המשיב 2 בחר שלא להציג את הדברים כהווייתם, כאשר הוועדה אליה הפנה מטרתה המוצהרת הייתה להקשיח את תנאי כליאתם של האסירים המסווגים כביטחוניים, והמשיבה 1 יחד עם שירות הביטחון הכללי סירבו לקיים את המלצותיה, כדבריו של מר גלעד ארדן עצמו, השר לביטחון הפנים דאז שהקים את הוועדה, כפי שנאמרו במסגרת העדות שמסר בפני הוועדה הממשלתית לבדיקת הבריחה מכלא גלבוע לאחרונה.

העתק מכתב מאת המשיב 2 מיום 20.4.2023 מצורף ומסומן ע/3.

<https://www.haaretz.co.il/news/politics/2022-02-02/ty-article/.premium/0000017f-f8b7-d2d5-a9ff-f8bf5a250000>

25. לא למותר לציין, כי פרטי הדו"ח נותרו חסויים, ומכאן שהעותרים שומרים על זכותם להוסיף טענות בהקשר המלצות הדו"ח, ככל וייחשפו פרטים נוספים בעניין. יודגש, כי מאת המשיבה 1 לא התקבל כל מענה עד למועד כתיבת שורות אלו.

26. בעקבות האמור, ביום 27.4.2023 נערך ביקור נוסף לחלק מהעותרים על מנת להביא לידיעתם את תוכן המכתב האמור וכדי לקבל עדכון אודות המצב העובדתי כיום, ולאחר שפורסם כי המשיבה 1 ונציגי האסירים הגיעו להסכמות הכוללות סוגיית המקלחות.

27. בביקור נמסר על ידי העותרים 2-3, כי מאז תחילתו של חודש "רמדאן" המשיבה 1 התחילה לפתוח את אחד מחדרי המקלחת במשך השעות בהן האגף פתוח, כאשר חדר המקלחת השני נותר סגור לאורך שעות היממה, וככל שמחליטים לפתוח אותו, אז נפתח רק לכחצי שעה לפני סגירת האגף. על פי המתואר, חרף העובדה ששעות הגישה למקלחת הורחבו בהשוואה למצב שהיה עובר לחודש "רמדאן", העותרים ויתר האסירים ממשיכים לסבול מהגבלה זו מאחר שהרחבה אינה מבטיחה שלכל אסיר תהיה גישה למקלחת לפחות פעם ביום. כמו כן, העותרים חזרו והדגישו כי צרכיהם של האסירים משתנים בהתאם למצבם, וכפי שתואר בהרחבה לעיל, וכי מעבר לאסירים שאינם מצליחים כלל להשתמש במקלחת בשל המגבלות, ישנם אסירים שזקוקים לעשות שימוש במקלחת יותר מפעם אחת ביום אך הדבר אינו מתאפשר להם.

28. הם הדגישו שהגבלות אלו, נתפסות כעוד שימוש בתנאי כליאתם כדרך נוספת להענישם, וכניסיון להקשיח את תנאי כליאתם, ללא כל תכלית ראויה, וממשיכות לפגוע בזכויות יסוד רבות ומשבשות את שגרת היום-יום באגף. העותרים הסבירו שכתוצאה מהמשך ההגבלות, אסירים ממשיכים להיאלץ להתקלח בחדרי השירותים או פשוט לוותר על המקלחת, דבר שפוגע בזכויותיהם לכבוד ולחיי אנוש תרבותיים, בזכותם לבריאות ולחופש דת, ואף עשויה לפגוע בבריאותם ובריאות הציבור, בעיקר כשמדובר במתקן כליאה, מקום שבו אנשים עשויים להיות פגיעים יותר מלקויים היגיניים וסניטאריים, בהשוואה למקומות אחרים.

הטיעון המשפטי

זכויות האדם של הכלוא נשמרות לו גם במהלך כליאתו

29. זכות הכלוא לכבוד ולתנאי מחייה נאותים נובעת גם מהתפישה השלטת, הן במשפט הישראלי והן במשפט הבינלאומי, שעצם המעצר או המאסר, אין בהם כדי לשלול את זכויות היסוד של הכלוא. חומות הכלא מגבילות את חופש התנועה של הכלוא, על כל הנובע מכך, אך אין בהם כדי להפקיע את זכויות היסוד האחרות שלו, למעט כאלו שנשללו ממנו על פי הוראה מפורשת בדיון:

כלל גדול בידינו, כי כל זכות מזכויות האדם באשר הוא אדם שמורה לו, גם כאשר נתון הוא במעצר או במאסר, ואין בעובדת המאסר בלבד כדי לשלול הימנו זכות כלשהי, אלא כאשר הדבר מחויב ונובע מעצם שלילת חופש התנועה הימנו, או כאשר מצויה על כך הוראה מפורשת בדיון... שורשיו של כלל זה במורשת ישראל מקדמת דנא: על-פי האמור בדברים, כה ג: 'ונקלה אחיך לעיניך', קבעו חכמים כלל גדול בתורת הענישה העברית: 'משלקה - הרי הוא כאחיד' (משנה, מכות, ג, טו). וכלל גדול זה יפה הוא לא רק לאחר שריצה את עונשו אלא גם בעת ריצוי העונש, שאחיד ורעך הוא, וזכויותיו וכבודו כאדם שמורים עמו ועומדים לו.

(בג"ץ 337/84 הוקמה נ' שר הפנים, פ"ד לח(2) 826, 832; וראו גם: עע"א 4463/94 גולן נ' שירות בתי הסוהר, פ"ד נ(4), 136, 152-153; עע"א 4/82 מדינת ישראל נ' תמיר, פ"ד לו(3) 201, 207; בג"ץ 114/86 וייל נ' מדינת ישראל, פ"ד מא(3) 477, 490).

30. וכך נקבע בפסק דינו המקיף של השופט דנציגר ברע"ב מאהר דלעיל, בפיסקה 36 שם:

גישתה של שיטת המשפט הישראלית באשר לתכלית מאסרו של אדם, היא כי זו מתמצית בשלילת חירותו האישית של האדם, תוך הגבלת חופש תנועתו. לפי גישה זו, גם כאשר אדם נאסר, שמורה לו כל זכות אדם הנתונה לו. אכן, "בהיכנסו אל הכלא מקפח אדם את חירותו אך אינו מקפח את כבודו".

31. וכן גם במשפט הבינלאומי. סעיף 10(1) לאמנה בדבר זכויות אזרחיות ופוליטיות משנת 1966, שאושרה על ידי מדינת ישראל בשנת 1991, קובע כי:

All persons deprived of their liberty shall be treated with humanity and with respect for the inherent dignity of the human person.

32. סעיף זה פורש על ידי הוועדה לזכויות האדם, הגוף הממונה על יישום האמנה, ב-CCPR General Comment No. 21, מתאריך 10.4.1992, באופן רחב ביותר:

[R]espect for the dignity of such persons must be guaranteed under the same conditions as for that of free persons. Persons deprived of their liberty enjoy all the rights set forth in the

Covenant, subject to the restrictions that are unavoidable in a closed environment.

33. גם במסגרת סעיפים 1 ו-5 של ה-Basic Principles for the Treatment of Prisoners, אשר אומצו על ידי האסיפה הכללית של האו"ם (בהחלטה 45/111 מתאריך 14.12.1990), נקבע העיקרון לפיו אסירים זכאים לכל זכויות האדם מלבד אלו הנשללות מעצם המאסר עצמו. בסעיף 1 נקבע כי:

All prisoners shall be treated with the respect due to their inherent dignity and value as human beings .

34. ועל פי סעיף 5 :

Except for those limitations that are demonstrably necessitated by the fact of incarceration, all prisoners shall retain the human rights and fundamental freedoms set out in the Universal Declaration of Human Rights, and, where the State concerned is a party, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, and the International Covenant on Civil and Political Rights and the Optional Protocol thereto, as well as such other rights as are set out in other United Nations covenants.

הזכות לתנאי מחיה הולמים כנגזרת של הזכות לכבוד

35. כאמור שלילת חירותו של אדם והגבלת חופש התנועה שלו בבית הכלא אינה מתירה פגיעה בכבודו כאדם: "חומות הכלא אינן מפרידות בין העצור לבין כבוד האדם" (בג"ץ 355/79 קטלן נ' שירות בתי הסוהר, פד"י לד(3) 294, 298). עוד נקבע כי במסגרת החובה על שמירה על כבודו של אסיר, על המדינה להבטיח לו תנאי כליאה הולמים – "לבל יושפל ולבל יהיה נתון לתנאי מעצר תת-אנושיים אשר עלולים לפגוע בבריאותו ויש בהם כדי לפגוע בכבודו" (בש"פ 7223/95 מ"י נ' רוטשטיין (לא פורסם) – מצוטט בבג"ץ 5100/94 הוועד הציבורי נגד עינויים נ' ממשלת ישראל (1999)(פורסם בנבו)).

36. הזכות לתנאי כליאה הולמים, הנגזרת מהזכות לכבוד, היא זכות יסוד והיא כוללת את הזכות להיכלא בתנאים המאפשרים חיי אנוש תרבותיים. כך קבע כב' השופט (דאז) אלון:

כל אסור ועצור, גם כאשר חופש התנועה ניטל הימנו כדין וסגור הוא מאחורי סורג ובריח, זכאי הוא לצורכי אנוש מינימאליים ויסודיים. עם צרכים אלה נמנים לא רק עצם זכותו לאכילה, שתייה ולינה כדי לקיים את גופו מבחינה פיזית, אלא גם סדרי אנוש תרבותיים מינימאליים של אופן סיפוק צרכים אלה, כדי לקיים את כבודו כאדם מבחינה נפשית. (בש"פ 3732/94 מדינת ישראל נ' עזאזמי, פ"ד מו(5) 72, 84 (1992) (ההדגשות הוספו, נ.ד.).

37. הגבלות המוטלות על העותרים, כפי שתוארו בפרק העובדתי לעיל, רחוקות מלאפשר להם לקיים "סדרי אנוש תרבותיים". אסיר הנאלץ לסדר את שגרת יומו, מדי יום, סביב יכולתו לגשת למקלחות – אם בכלל – ולשמור על ניקיון גופו, כאשר הדבר פוגע, בין היתר, בשגרת התפילות, היכולת להשתתף בפעילות ספורטיבית, האפשרות להסתפר ולהתגלח ועוד – שכן האפשרות להתקלח בסמוך לאמור אינה מובטחת – אינו יכול להתקיים בכבוד הן מהבחינה הנפשית והן מהבחינה הפיסית.

38. בית משפט נכבד זה אף הכיר בכך, שראוי להביא את תנאי המעצר הקשים כאחד השיקולים בבוא בית המשפט לדון במעצרו של אדם, ולעיתים שיקול זה יהיה בו כדי להביא לשחרור ממעצר. בית המשפט לא הסתפק בהכרה בזכותם של אסירים לתנאי מחיה הולמים אלא דרשו, כי המשיבה 1 תאמץ סטנדרטים למימוש תנאים אלו ותשקיע את המשאבים הנדרשים כדי להוציאם אל הפועל. משכך, חזר בית המשפט הנכבד בפסיקותיו על החשיבות שבקביעת סטנדרטים מינימאליים להבטחת התנאים המאפשרים חיי אנוש תרבותיים במסגרת הכליאה. כך נקבע כי :

העיקרון המחייב לספק לכל אדם צורכי אנוש מינימאליים, הן פיזיים והן נפשיים-רוחניים גם כאשר נשללת ממנו חירותו האישית, הוא ערך מוכר שאין עליו עוררין. **ראוי להראות בהגשמת העיקרון הזה הלכה למעשה חובה עליונה שיש לתת לה עדיפות עליונה.** (בש"פ 7053/01 פלוני נ' מדינת ישראל, פ"ד נו(1) 504, 516 (2001) (ההדגשות הוספו, נ.ד.))

39. הנה כי כן, הגבלת גישתם של כלואים המסווגים כביטחוניים למקלחות אינה מהווה הגבלה הנדרשת מעצם הכליאה, כאשר הזכות להתקלח ולשמור על ניקיון הגוף נמנית עם הזכויות המחייבות את המשיבה 1 להשקיע משאבים כדי להבטיחה, על מנת למנוע פגיעה קשה בכבודם של העותרים וכלל האסירים.

הזכות לתנאי מחיה הולמים והזכות לשלמות הגוף

40. הזכות לתנאי מחיה הולמים והזכות לשלמות הגוף, נמנות עם הזכויות שאין לשלול גם בעת המאסר. האמנה בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות (1966), שאושרה על ידי ישראל בשנת 1991, קובעת בסעיף 12, כי המדינות שהן צד לאמנה, מכירות בזכות של כל אדם ליהנות מרמת הבריאות הגופנית והנפשית הגבוהה ביותר שאפשר להשיגה.

41. במסגרת אותו סעיף קובעת האמנה, כי בין יתר הצעדים המבטיחים את מימושה המלא של הזכות לבריאות, יש לנקוט בצעדים לשם מניעה, טיפול ופיקוח על מחלות מדבקות.

42. גם חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו מעגן בסעיף 4 את זכותו של האדם לשלמות הגוף. בהתאם לכך, המשיבים מחויבים לספק לבני אדם הנתונים במשמורתם, תנאי כליאה שלא יהיה בהם כדי לפגוע בבריאותם. במצב דברים שבו אסירים מוחזקים בתנאי צפיפות שאף אינם עומדים בסטנדרט הבינלאומי – ובמרבית מתקני הכליאה – אף לא בסטנדרט שהמשיבה 1 קבעה לעצמה, גוברים הסיכויים להידבקות בתנאים סניטאריים ירודים וחוסר היגיינה. מכאן הצורך הנחוץ בהפעלת כל הכלים שברשותו של המשיב 1 על מנת לצמצם את הפגיעה באוכלוסיית הכלואים ובזכויות היסוד, וכמובן להימנע מפגיעה שרירותית בתנאים המינימאליים הקיימים. הגבלת הגישה למקלחות, שכיום מיושמת בשני אגפים בלבד, אך לפי הצהרות המשיב 2 ישנה כוונה להרחיב את היישום ליתר האגפים, אינה משרתת את המטרה האמורה, אלא מגיברה את הסיכויים להידבקות במחלות.

43. אף המשיבה 1 הכירה בזכות זו במסגרת פקודת בתי הסוהר (תיקון מס' 42) תשע"ב, במסגרת סעיף 111 נקבע, כי חובתה של המשיבה לשמור על תנאי כליאה הולמים ועל בריאותו של האסיר. חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – מעצרים), התשנ"ו-1996, נקבע כי "עצור יוחזק בתנאים הולמים שלא יהיה בהם כדי לפגוע בבריאותו ובכבודו".

44. בדומה לחשיבות הרחבת שטח המחיה של הכלואים כפי שנקבע בעניין שטח המחיה, הגברת הצפיפות באזורים ספציפיים ובמקלחת לצורך העניין, על דרך הגבלת גישת הכלואים למקלחות מתורגמת למצוקה יומיומית שמתבטאת, בין היתר, בחיכוך מתמיד עם יתר האסירים באגף, בהעדר מוחלט של פרטיות, בעליה בתפוצת המחלות (הן בשל הצפיפות עצמה במקלחות והן בשל היגיינה פחותה), בהגברת המתח הנפשי. לדברים אלו השלכות קשות על חייו של האסיר, על נפשו ועל בריאותו.

45. הטלת מגבלות על גישת הכלואים למקלחות, ופגיעה באפשרות לשמור על היגיינה ראויה, עשויה לגרום למחלות, ובין היתר מחלות עור הנפוצות בקרב כלואים, בשל התנאים בהם הם מוחזקים, החשיפה לתנאי מזג האוויר – ובעיקר תנאי החום – ובהעדר כל מערכת של מיזוג אוויר, אסירים זקוקים לגשת למקלחות הרבה יותר מאדם ממוצע, וזאת כדרך לקירור הגוף ובניסיון למנוע בעיות ומחלות בעור, כפי שהוסבר לעיל. דברים אלה נכונים במצב הרגיל ועם הקשחת תנאי הגישה למקלחות הדבר עשוי להתגבר, כאשר למשיבים ידועה החשיבות של גישה למים ושמירה על ניקיון הגוף והתאים מניסיון העבר הלא רחוק, ובעיקר בעקבות התפרצות נגיף הקורונה, שהכריחה את המשיבים להבטיח אספקת חומרי ניקיון וגישה למים בצורה מספקת וחריגה (בהשוואה לאדם הממוצע) לצורך ההקפדה על ניקיון שימנע, או שיפחית, מסכנת ההידבקות במחלה או במחלות אחרות.

46. העברת הצפיפות לתאי המקלחת משפיעה גם על היכולת להחזיק את אותן מקלחות נקיות, שכן הזמן המוגבל מחייב שימוש אינטנסיבי וללא הפסקה של תאי המקלחת. העדר היכולת לנקות את המקלחות לאחר שימוש מוגבר, הופך את תאי המקלחת למקום עם ליקויים היגייניים משמעותיים. מתווספת לאמור העובדה ששימוש במקלחות על ידי מספר אסירים במקביל מייצר חיכוך פיזי מתמיד בין האסירים העשוי לגרום למתחים וריבים, ובנוסף לפגיעה הקשה בפרטיות.

47. הרעה בתנאי הגישה למקלחות מהווה הפרה בוטה ומכוונת של חובתו הבסיסית של המשיב לספק לאסירים את צרכיהם המינימאליים ולהקצות לכך את המשאבים הדרושים.

48. לא למותר להזכיר שעל פי המשפט הבינלאומי המינהגי החזקה בתנאי צפיפות מהווה הפרה של האיסור על ענישה ויחס בלתי אנושי ואכזרי. בית המשפט הנכבד, כבר קבע במסגרת עניין שטח המחיה, כי תנאי הצפיפות במתקני הכליאה בישראל אינם הולמים. אף אם במקרה דנן עסקינן באגף שהוקם לאחרונה במסגרת יישום פסק הדין בעניין שטח המחיה, שימור היבטי הצפיפות בחלק מן האגף, קרי במקלחות, באופן מכוון ומודע, מהווה הפרה מכוונת ומודעת של האיסור האמור.

49. אף בית משפט נכבד זה הכיר בכך שתנאי החזקתם של אסירים נבחנים גם בראי האיסור על ענישה אכזרית, בלתי אנושית ומשפילה:

תנאי החזקתם של אסירים נבחנים, מן ההיבט הבינלאומי, גם בראי האיסור על ענישה אכזרית, בלתי אנושית או משפילה. איסור זה, שאף הוא מנוסח באופן כללי, מעוגן בסעיף 7 לאמנה בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות וכן בסעיף 16 לאמנה נגד עינויים ונגד יחס ועונשים אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים משנת 1984,

שאושרה על-ידי ישראל בשנת 199"ראו: בג"ץ 1892/14 **האגודה לזכויות האזרח נ' השר לביטחון פנים** (פורסם בא.ר.ש, 13.6.2017, פסקה נ"א).

50. כללי האו"ם (Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (1955), הידועים ככללי מנדלה (להלן: **כללי מנדלה**), מדגישים את החובה המוטלת על המדינות לספק לכלואים סנדרט של שמירה על הבריאות השווה לזה הניתן לכלל האוכלוסייה. חובה זו נובעת מהעובדה שכלואים מאבדים את האוטונומיה שלהם עם כליאתם והם תלויים ברשות הכליאה בכל צרכיהם הבסיסיים. כך נקבע בכלל 24 לכללי מנדלה כי:

The provision of health care for prisoners is a State responsibility. Prisoners should enjoy the same standards of health care that are available in the community, and should have access to necessary health-care services free of charge without discrimination on the grounds of their legal status.

זכות הגישה למקלחות

51. הקושי בהצדקת הפגיעה הקשה בגישה למקלחות נובע, בין היתר, מהעובדה שהמשיבים עצמם ייחסו עד לאחרונה לסוגיית הגישה למקלחות חשיבות רבה, וזאת במנותק מהפגיעה הברורה בזכויות העותרים וכלואים אחרים במצבם.

52. הגבלה זו סותרת באופן חזיתי את פקודת בתי הסוהר [נוסח משולב], תשל"ב-1971 (להלן: **פקודת בתי הסוהר**), ואת תקנות בתי הסוהר (תנאי מאסר) תשי"ע-2010 (להלן: **תקנות בתי הסוהר**), המעגנות את החשיבות שבשמירה על תנאים סניטאריים בכלא והיגיינה אישית של הכלוא.

53. על פי סעיף 11ב(ג) (1) לפקודת בתי הסוהר, אסיר יוחזק בתנאים הולמים שלא יהיה בהם כדי לפגוע בבריאותו ובכבודו, כשהוא **זכאי במפורש לתנאי תברואה הולמים, תנאים שיאפשרו לו לשמור על ניקיונו האישי**. סעיף 2(ג) לתקנות בתי הסוהר מדגיש במפורש את החשיבות שבגישה למקלחות בקובעו: "לא הייתה מקלחת בתא, יהיו במקום המאסר מקלחות במספר מספיק המאפשר מימוש זכויות האסיר למקלחת במים חמים מדי יום ביומו." (ההדגשות הוספו, נ.ד.).

54. זכות הכלואים לגישה הולמת למקלחות מוכרת ברמה האוניברסאלית וכסטנדרט בינלאומי מנינמאלי. גם כללי מנדלה מסדירים את הזכות של הכלוא להתקלח, ובין היתר קובעים שיש להבטיח לכלוא לעשות כן בתדירות המתבקשת לצורך השמירה על ההיגיינה האישית, בהתאם לתנאים הגאוגרפיים ומוג האוויר בהם הוא מוחזק, כאשר יש לספק מים בטמפרטורה הולמת לצורך כך. אותם כללים אף מבקשים להסדיר חומרי ניקיון והיגיינה על מנת להבטיח כי כל כלוא יוכל לקיים את חובתו (במקביל לזכותו) לשמור על ניקיונו האישי.

55. גם כללי הכליאה האירופאיים (The European Prison Rules), מייחסים חשיבות רבה לסוגייה זו, כדבר המחזק את האוניברסאליות של הזכות. על פי סעיף 18.1 לכללים האמורים:

The accommodation provided for prisoners, and in particular all sleeping accommodation, shall respect human dignity and, as far as possible, privacy, and meet the requirements of health and hygiene, due regard being paid to climatic conditions and

especially to floor space, cubic content of air, lighting, heating and ventilation.

56. אף מערכת הכליאה האמריקאית הכירה בחשיבות הגישה למקלחות על מנת להבטיח לכלוא תנאי מחיה הולמים. על פי הסטנדרטים של ה- American Correctional Association, יש להבטיח גישה לכלואים למקלחות באופן שיאפשר להם להתקלח ברמה יומית תוך שמירה על היגיינה אישית סבירה, כאשר הסטנדרט קובע שיעמוד לפחות תא מקלחת אחד לרשות שמונה כלואים לכל היותר במשך שעות היום. סטנדרט זה הינו רחוק מהמציאות של היום.

57. לא למותר להזכיר שסטנדרטים אלה קובעים את הכללים המינימאליים, ואין מניעה, ואף רצוי לספק תנאי כליאה הולמים יותר מאשר הסטנדרט המינימאלי ככל שהדבר מתאפשר. על פי המתואר לעיל נראה שהמשיבים, לא מסתפקים בהגבלת הגישה למקלחות על אף שאין מניעה לאפשר זאת, אלה שגורמים לפגיעה היורדת מהסטנדרטים המינימאליים הבינלאומיים.

הפגיעה בזכות לפרטיות

58. במצב הדברים המתואר, המשיבים גורמים לפגיעה קשה בזכותם של האסירים לפרטיות ובצנעת הפרט המעוגנת בסעיף 7(א) לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. אמנם בבית הסוהר זכותם של הכלואים לפרטיות מצטמצמת באופן יחסי, אולם היא אינה מתבטלת כליל. הצפיפות הבלתי נסבלת, אליה גורמים המשיבים ביודעין ובמתכוון, פוגעת קשות בפרטיותו של האסיר באחד המקומות הבודדים שבהם חובתם של המשיבים להבטיח שפרטיותם תישמר, קרי המקלחת.

59. הזכות לפרטיות מוגדרת, בין היתר, כשליטת האדם במרחב פיזי הפרטי מסוים בו "מניחים את הפרט לנפשו, לפיתוח "האני" שלו, בלא מעורבות של הזולת" (בג"ץ 2481/93 דיין נ' מפקד מחוז ירושלים, פ"ד מח(2) 456, 471 (1994)). אף אם מרחב זה מצטמצם מעצם הכליאה, יש להבטיח אותו במקלחות ובשירותים של בתי הסוהר, שבהם נחיצותו מובהקת לצורך הבטחת השמירה על כבודו של האסיר ועל צלמו כאדם ברמה הבסיסית ביותר.

60. זכותו של כל אסיר, לא להיות חשוף בפני אסירים אחרים, בצורה שתפגע בכבודו ובפרטיותו, וחובת המשיבים למנוע באופן אקטיבי פגיעה קשה זו בזכויות היסוד של הכלוא, ומסתמא לא לתרום לגרימתה. ביישומה המגבלות על הגישה למקלחות, המשיבה 1, גורמת לצפיפות בלתי אנושית במקלחות של האגף, דבר שיגרום בהכרח לחדירה הדוקה של אסיר אחד לפרטיותו של אסיר אחר במהלך הזמן בו יעשה שימוש בחדר המקלחת, בין אם בזמן המקלחת ובין אם בזמן ההתארגנות לפני ואחריה. הגבלות אלו אינן מותירות את מרחב המחיה המינימאלי, הברור והבסיסי ביותר לנוח לכלוא בכלא, שבו הכלוא מבצע הפעולות הפרטיות הבסיסיות ביותר והדרושות לשמירת צלם האנוש של האדם.

הפגיעה בחופש הדת של הכלואים

61. כמתואר בחלק העובדתי של העתירה דנן, הפגיעה בחופש הדת של האסירים הינה אחת ההשלכות של הנחיית המשיב 2 להגביל את גישתם למקלחות. כידוע הרוב המכריע של קבוצת האסירים המסווגים כביטחוניים הינם בני דת האיסלאם.

62. חלק ניכר מאותם כלואים נחשבים לשומרי מצוות, ונדרשים על פי דתם לקיים חמש תפילות מדי יום המחייבות הקפדה על היגיינה וניקיון אישי לקראת כל תפילה, דבר המחייב נגישות למקלחות מורחבת. מניעת גישתם של כלואים למקלחת, בנסיבות מסוימות, תפגע ביכולתם לקיים את התפילה. אף אם הנחיית המשיב 2 אינה מכוונת לפגיעה בחופש הדת, הרי שאין ספק שבמבחן התוצאה, הנחייתו גורמת לפגיעה קשה וחמורה בחופש הדת של העותרים.

63. חופש הדת הובטח עוד בסימן 83 לדבר המלך במועצתו, 1922, אשר קבע כי: " כל האנשים ייהנו מחופש המצפון המוחלט ומן השימוש החופשי של צורות פולחנם, כל עוד יקויים הסדר הציבורי".

64. בעניין זה, כותב פרופ' א. רובינשטיין בספרו, "המשפט הקונסטיטוציוני של מדינת ישראל" (מהדורה חמישית) כרך ב' עמ' 176): "חופש הדת, המצפון והאמונה הוכרו בפסיקה כזכויות יסוד של האדם".

65. בבג"ץ 6111/94 הוועד לשומרי מסורת נ' מועצת הרבנות הראשית לישראל, פ"ד מט(5) עמ' 94, נקבע כי: "הזכות המוגנת של כבוד האדם וחירותו כוללת גם את חופש המצפון, האמונה והדת".

66. דברים אלה חשובים כפליים כשעסקינן בכלואים המוחזקים במתקני כליאה בתוך ישראל, בניגוד לכללי המשפט הבינלאומי, האוסרים על העברת אוכלוסייה הנמצאת תחת כיבוש, לשטחי המעצמה הכובשת. נתון זה כשלעצמו מחייב התאמת תנאי כליאתם להיבטים התרבותיים והדתיים של אוכלוסיית הכלואים הספציפית. גם לפי אמנת ג'נבה (השלישית) בדבר הטיפול בשבויי מלחמה (1949), הוכרה החשיבות שבכיבוד דתם של שבויי מלחמה אסורים, ועל החובה לאפשר להם לקיים את מצוות דתם.

67. לא בכדי "כללי מנדלה", וכסטנדרט בסיסי ומינימאלי, מסדיר את העניין של זכות הכלוא לחופש דת. על פי אותם כללים חובה על הרשות הכוללת לכבד את האמונות הדתיות של הכלוא ולאפשר לו לקיים את המצוות הדתיות.

68. באופן המתיישב עם הדברים האמורים לעיל, המשיבה 1 הסדירה במסגרת פקודת נציבות 04.55.01 "זכויות בנושאי דת לאסירים שאינם בני הדת היהודית", הקובעת כי הכלל הוא לאפשר לכלואים שאינם בני הדת היהודית לקיים את מצוות דתם.

69. לאור האמור, עולה כי הנחיית המשיב 2, פוגעת אנושות ביכולת העותרים והכלואים שבמצבם לקיים את מצוות דתם, ללא הצדקה, ובניגוד לדין.

ההחלטה מהווה חריגה מסמכותו של המשיב 2

70. ההחלטה הפסולה להגבלת גישת העותרים וכ-200 כלואים אחרים, התקבלה על ידי המשיב 2, כאשר עיתוי קבלתה מצביע על שיקולים זרים שעמדו מאחורי קבלתה, דבר המתווסף לעצם העובדה שקבלת החלטה זו על ידו מהווה חריגה מסמכותו תוך התערבות באופן הביצוע של המדיניות ומתן הנחיות פרטיקולאריות ובדרך יישומה, שהינם עניינים הנתונים לשיקול דעתה של המשיבה 2, כגוף מקצועי האמון על החזקת כלואים וניהולם.

71. קביעת עצם ואופן הגבלת הגישה של כלואים למקלחות תחת הנימוק, שאף לא קיבל ביסוס דיה, של צריכה חריגה למים על ידי כלואים המסווגים כביטחוניים, הינה חריגה בוטה של המשיב 2 מסמכותו והתערבות ברורה מצידו בשיקול דעתה של המשיבה 1.

72. הסבר לכך אפשר לקבל מעצם העובדה שהמשיבה 1 לא נענתה עד כה לפניית אליה בעניין שבבסיס העתירה, ולא הציגה את הנימוק של צריכה חריגה למים כסיבה שהביאה ליישום הנחיית המשיב 2.

מעבר לנדרש! כאמור בחלק העובדתי לעיל, המשיבה 1 נענתה באופן חלקי לדרישות הכלואים בטרם תחילת "שביתת הרעב" והרחיבה באופן חלקי את זמן הגישה למקלחות.

73. ועוד. המשיב 2 מתבסס לכאורה על הטענה לפיה הנחייה זו באה בעקבות הממצאים של "הוועדה לבירור התנאים של האסירים הביטחוניים המוחזקים בשירות בתי הסוהר" משנת 2018, המצביעה על צריכה חריגה למים מצד הכלואים המסווגים כביטחוניים, המלצות שעל פי מקים הוועדה, וכמתואר לעיל, לא התקבלו אז על ידי המשיבה 1 ושירות הביטחון הכללי, באופן שמעיד כאלף עדים על התערבות בשיקול הדעת של המשיבה 1. נוכח העובדה שממצאי הוועדה והדו"ח המפורט הינם סודיים, אין ביכולת העותרים להתמודד עם הממצאים האמורים, ובשלב זה יבקשו להסתפק באמור תוך שמירה על זכותם להוסיף לטענותיהם ככל ויתגלו עוד פרטים.

ההגבלה אינה סבירה

74. החלטה זו אינה נסמכת על אמות מידה סבירות וענייניות. התנהלות המשיב 2, התנהלות שלאחרונה חזרה על עצמה בהקשר דומה במהותו, ואף בית המשפט הנכבד העביר ביקורת חריפה על ההתנהלות (ראה, בג"ץ 8987/22 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' הכנסת, (פורסם באר"ש) (19.3.2023), פוגעת בתפקודה של המשיבה 1 ומונעת ממנה לפעול בסבירות ובמקצועיות.

75. כידוע, על החלטת הרשות המינהלית לעמוד במתחם הסבירות. על מנת שהחלטה תעמוד במתחם הסבירות, עליה להינתן תוך שקלול ואיזון נכונים בין השיקולים הרלוונטיים השונים בהם עליה להתחשב (ר' בג"ץ 341/18 מושב בית עובד נ' המפקד על התעבורה (פ"ד לו(3) 349, 354 (1982)).

76. לא זו אף זו. הבסיס העובדתי אשר הובא בתשובתו של המשיב 2 הוא רעוע ולוט בערפל, ואינו יכול לבסס החלטה כה פוגענית. להווי ידוע כי עת עסקין בפגיעה בזכויות אדם, הפגיעה עומדת בדרישות הדין רק אם היא עומדת במבחן הסבירות ובמבחן האיזון הראוי בינה לבין אינטרסים אחרים עליהם מופקדת הרשות. ככל שהזכות הנפגעת היא חשובה ומרכזית יותר, אף המשקל שיינתן לה במסגרת האיזון בינה לבין האינטרסים המנוגדים של הרשות, יהיה רב יותר (ע"א 4463/94, רע"ב 4409/94 גולן נ' שירות בתי הסוהר, פ"ד (4) 136, 156). כובד משקלן הנדרש של הראיות עליהן מבוססת החלטה המינהלית תלוי במהות החלטה. על משקלן של הראיות לשקף את חשיבות הזכות או האינטרס הנפגעים מן החלטה ואת עוצמת הפגיעה (ר' ע"ב 2/84 ניימן נ' ועדת הבחירות המרכזית, פ"ד לט(2) 225, 249-250).

.77

78. מתחם הסבירות הנתון משתנה מהחלטה להחלטה, והוא נקבע, בין השאר, על פי מידת השפעתה של החלטה על זכויות אדם (ר' אליעזר שרגא ורועי שחר, המשפט המינהלי (עילות ההתערבות)(הוצאת שש, 2008, עמוד 282)).

79. הנה כי כן, החלטת המשיבים לוקה בחוסר סבירות קיצוני היורד לשורשם של הדברים ופוגעת באופן חמור בזכויות אדם יסודיות ואינטרסים ציבוריים. המשיבים חרגו מהשיקולים שעל רשות מינהלית סבירה לשקול ותוך שמירה על כללי הצדק הטבעי, כאשר "הפיתרון" שהוצג הינו מחוץ לגדר הפתרונות שרשות סבירה הייתה מציגה. החלטת המשיבים יוצרת חוסר שוויון בין האסירים וזאת תוך קיפוחם והפלייתם. המשיבים חרגו מחובתם לנהוג בהגינות ובסבירות, ומכאן החלטתם הינה פסולה ובלתי סבירה ויש לבטלה.

הפגיעה בזכותם של הכלואים אינה מידתית

80. על פי עקרון המידתיות, פגיעה בזכות אדם מוגנת תיעשה במידה שאינה עולה על הנדרש לצורך מימוש המטרה, שלשמה פוגעים בזכות. על המשיב להפעיל את שיקול דעתו "באופן שזה, בין היתר, לא יפגע בזכות אלא במידה המזערית הנדרשת, וכך שהיחס בין הנזק שבפגיעה בזכות לבין התועלת האפשרית מהגשמת התכלית יהיה סביר" (בג"ץ 6226/01 אינדור נ' ראש עיריית ירושלים, פ"ד נז(2)157, 164).
81. בית משפט נכבד זה קבע את היסודות, שעל-פיהם נבחנת מידתיות הפגיעה בזכות האדם. על מנת שפגיעה בזכות תהא מידתית, עליה לעמוד בשלושה מבחני משנה מצטברים: מבחן הקשר הרציונאלי (באמצעות נבחנת ההתאמה בין האמצעי שנבחר לבין השגת המטרה שביסוד מדיניות המשיב); מבחן האמצעי שפגיעתו פחותה (באמצעות נבחן האם לא ניתן היה להשיג את המטרה על ידי אמצעי אחר, אשר פגיעתו בזכות האדם פחותה); ומבחן המידתיות במובן הצר (על פי מבחן זה, על האמצעי הנבחר, אפילו מתאים הוא להשגת המטרה, ואפילו אין אמצעי מתון ממנו להשגתה, צריך לקיים יחס ראוי בין התועלת שתצמח ממנו לבין היקף פגיעתו בזכות אדם מוגנת) (ראו בג"ץ 5016/96 חורב נ' שר התחבורה, פ"ד נא(4)1, 54-53).
82. לאור פסקות ההגבלה בחוקי היסוד, אומץ עקרון המידתיות כאמצעי לבחינת חוקיותם של חוקים, וממילא הוא משמש גם כתנאי לחוקיותה של כל פעולה מינהלית (בג"ץ 987/94 יורונט קווי זהב (1992) נ' שרת התקשורת, פ"ד מח(5)412, 453). בחינת המידתיות של הפגיעה בזכויות האסירים, בכבודם, בבריאותם ובשלמות גופם, תיעשה בהתחשב בחומרת הפגיעה, ולאור מעמדן הנעלה של זכויות אלו: "מן הראוי כי כל שלושת מבחני המשנה... יופעלו ויושמו בהתחשב במהותה של הזכות שהפגיעה בה עומדת על הפרק" (בג"ץ 1715/97 לשכת מנהלי ההשקעות בישראל נ' שר האוצר, פ"ד נא(4)367, 420).
83. מבחן המשנה הראשון: קשר רציונאלי – השלב הראשון בבחינה האם מדיניות המשיב הינה מידתית דנה בשאלה אם קיים קשר רציונאלי בין המטרה המוצהרת העומדת מאחורי הנחיית המשיב 2 לבין האמצעי של הגבלת הגישה למקלחות.
84. כאמור, המשיב 2 הצדיק את הנחייתו על סמך המלצותיה של "הוועדה לבירור התנאים של האסירים הביטחוניים המוחזקים בשירות בתי הסוהר" משנת 2018, אשר העלו כי בקרב אסירים המסווגים כביטחוניים ישנה צריכה חריגה של מים. במילים אחרות, הציג המשיב 2 את החלטתו כמונעת משיקולים תקציביים. לא למותר להזכיר שממצאי הוועדה (שהינם סודיים), הינם בני למעלה מחמש שנים, והמלצותיה, לא אושרו ולא ייושמו על ידי המשיב 1 ועל ידי שירות הביטחון הכללי.
85. המשיב 1 בתור הגורם המקצועי המוסמך להחזיק כלואים ולנהלם, לא ראה בהמלצות האמורות, וביניהן הגבלה כללית של צריכת המים בקרב כלואים המסווגים כביטחוניים כדבר המצדיק שינוי במציאות, זאת חרף הטענה התקציבית.
86. מכל מקום, אף אם מתקבלת הטענה לפיה, הנחייה זו באה על מנת לצמצם צריכת המים של הכלואים המסווגים כביטחוניים, המשיבים לא הראו שהדבר השפיע על צריכת המים, שכן כלואים נאלצים למצוא דרכים חלופיות לצורך השמירה על ניקיון גופם, דרכים שכוללות צריכת מים ממקורות אחרים, כגון מי ברז שניתן לחמם בקומקום חשמלי, כך שלא ברור אם הדבר השפיע על הצריכה במים, ואם כן האם השפעה זו מתבטאת בהיקפים המצדיקים פגיעה כה קשה בזכויות היסוד שלהם, באופן המחליש עד מאד את הקשר הרציונאלי בין האמצעי למטרה.

87. דברים אלה נכונים, בהינתן ההנחה לפיה הנימוק אשר הוצג על ידי המשיב 2 עומד לבדו מאחורי ההנחה. ככל ומדובר בהנחייה הבאה ממניעים של רצון להקשיח את תנאי כליאתם של האסירים ככלי נוסף לענישתם, הרי שאין חולק כי מדובר במטרה שאינה עומדת במבחן זה באופן חד משמעי, וזועקת חוסר סבירות קיצוני.

88. קיומו של קשר רציונלי אינו נבחן לפי זיקה סיבתית טכנית אלא גם לפי מבחני הוגנות, הגינות והעדר שרירותיות. כך למשל, בבג"ץ 9593/04 מוראד נגד המפקד הצבאי, פ"ד סא(1) 844 (2006) נקבע כי:

הדגש במבחן הקשר הרציונלי הוא על היותו של הקשר רציונלי. משמעות הדבר היא, בין השאר, שאין לנקוט באמצעי שרירותי, בלתי הוגן או מחוסר היגיון...

89. הלכה פסוקה היא, כי רשות מינהלית חייבת להניח תשתית עובדתית ראויה לביסוס החלטותיה. תשתית זו צריכה לכלול איסוף נתונים וראיות מהותיות. הלכה זו מקבלת משנה תוקף וחשיבות עת מדובר בביסוס החלטות הפוגעות בזכויות יסוד. בהיעדר נתונים ותשתית עובדתית נשמט הבסיס לטענת הקשר בין האמצעי למטרה:

לגבי שלילתן של זכויות יסוד, לא די בראיות המתפרשות לכאן ולכאן... הנני סבור, כי הראיות, הדרושות כדי לשכנע רשות סטטוטורית בקיום הצדק לשלילתה של זכות יסוד, צריכות להיות ברורות, חד-משמעיות ומשכנעות... כגודל הזכות כך גם גודלה ועוצמתה של הראיה, המשמשת יסוד להחלטה בדבר הפחתתה של הזכות (ע"ב 2/84 ניימן נ' ועדת הבחירות המרכזית, פ"ד לט(2) 225, 249-250).

90. כלומר, על המשיבים להראות, כי הנחיית המשיב 2 לפיה תוגבל גישתם של כמאתיים כלואים למקלחות לצורך צמצום צריכת המים, מבוססת על נתונים והוכחות, וכי יש בה כדי לקדם מטרה ראויה, ככל שהיא קיימת. בהיעדר הנחת תשתית עובדתית כזו, הרי שהחלטת המשיבים לא תקיים את מבחן הקשר הרציונלי.

91. אף אם יונח כי קיימת תכלית של צמצום צריכת המים, אותה נועדה ההנחה על הגבלת הגישה למקלחות לשרת, הרי שזה שרירותי ולא הגיוני לטעון כי הדבר משפיע על צריכה חריגה למים כשהדבר מיושם על כמאתיים אסירים בלבד מתוך מספר כולל של כ-4,500 אסירים המסווגים כביטחוניים, ובהינתן העובדה שההנחייה גורמת לאותם אסירים לעשות שימוש במים ממקורות אחרים.

92. נוסף ונאמר שהנחיה זו, כפי שהוצג ארוכות לעיל, מנוגדת לדין ולכללים ספציפיים ומפורשים של המשיב 1, ויישומה על אף התכלית התקציבית הנטענת, מהווה סטייה מהדין וגורמת לפגיעה חמורה בזכויות היסוד של הכלואים.

93. יישום הדברים מוביל אותנו למסקנה שהחלטת המשיב חותרת תחת תכלית החוק העיקרית, שהיא חובת השמירה על זכות הכלואים לכבוד ועל תנאי מחייה הולמים, שיאפשרו, בין היתר, שמירה על ניקיון גופם, ועל כן אינה מקיימת את מבחן הקשר הסיבתי בין האמצעי לתכלית.

94. מבחן המשנה השני: האמצעי הפוגע פחות – מבחן האמצעי שפגיעתו פחותה עוסק בשאלה, אם לא ניתן להשיג את המטרה בדרך אחרת, שתפגע בזכויות היסוד של הכלואים במידה הקטנה ביותר.

95. ככל ובבסיס הנחיית המשיב 2 עומדים שיקולים תקציביים, היה עליו לבחון חלופות אחרות שיביאו לצמצום צריכת המים בקרב אוכלוסיית האסירים המסווגים כביטחוניים מבלי לאפשר פגיעה כה קשה בזכויות היסוד שלהם. כאמור לעיל, הנחייה זו לא התבססה על נתונים וממצאים גלויים, ובהיעדר מידע ברור שעשוי להסביר את הצורך בהוצאת ההנחיה, העותרים עומדים בפני קושי משמעותי לצורך ההתמודדות עימה. יש לזכור כי חובה על המשיבים לראות את תנאי כליאתם של האסירים המסווגים כביטחוניים במבט כולל, העשוי להסביר קיומה של צריכה חריגה זו, והצדקתה. רק אז יעלה בידי העותרים להציג חלופות אחרות ספיציפיות יותר.

96. בהעדר תשתית עובדתית ברורה, יסתפקו העותרים בטענה לפיה המשיבים לא ניסו להביא לפתרון הבעיה הנתענת באמצעים אחרים שפגיעתם פחותה, ותוך הידברות עימם, ובחרו לנקוט בצעד הקיצוני של הגבלה קשה בגישתם למקלחות. בבוחרם לנקוט בצעד הקיצוני ביותר בלי להציג כל ניסיון מצידם להביא לפתרון הבעיה הנתענת בצורה מדודה יותר, חטאו את המבחן של האמצעי שפגעתו פחותה.

97. לא למותר לציין, כי המשיב 2 הודיע על כוונה להרחיב יישום ההנחיה בכלל האגפים, דבר הדורש ביצוע התאמות לצורך יצירת מנגנון שיאפשר למשיבה 1 לשלוט בזרימת המים במקלחות. לשם נקיטה בצעדים נרחבים מעין אלה, שבעצמם מעלים שאלות בהיבט התקציבי, על המשיבים להראות שהכלי שנבחר לא רק מצמצם את עוצמת הפגיעה בזכויות היסוד אלא גם את היקף הנפגעים.

98. החלטת המשיב מהווה למעשה החלטה שרירותית וגורפת, הפוגעת שלא לצורך וללא כל נימוק באוכלוסיית האסירים החיה בתנאי צפיפות מחמירים. התנהלות זו מובילה למסקנה לפיה גם לא מתקיים המבחן השני.

99. **מבחן המשנה השלישי: פרופורציה בין האמצעי למטרה** – מבחן המידתיות השלישי עניינו בשאלה אם מימדי הפגיעה בזכות אדם, הנלווית להחלטת המשיבים, הולמים את המטרה אותה היא מבקשת להשיג.

100. לפי מבחן המשנה השלישי, אם התועלת הצומחת כתוצאה מהמדיניות היא רבה, תיסוג מפניה הזכות הנפגעת. מבחן משנה זה הוא בעל אופי שונה משני קודמיו, ומתמקד בפגיעה בזכות האדם הנגרמת בשל הגשמת המטרות העומדות בבסיס המדיניות. הוא מהווה ביטוי לרעיון לפיו "קיים מחסום ערכי, שהדמוקרטיה אינה יכולה לעבור אותו, גם אם התכלית אותה מבקשים להגשים היא ראויה" (הנשיא ברק בבג"ץ 8276/05 **עדאלה נ' שר הביטחון**, תק-על 2006 (4) 3675, 3689).

101. בענייננו, המשיב לא נתן כל הסבר אודות הימנעותו מלבחון חלופות אחרות, לא הציג את הנתונים עליהם התבסס לצורך הטלת המגבלות הקשות על גישת כמאתיים כלואים למקלחות, ואף לא הראה כיצד הנחייתו זו עשויה להשפיע על התכלית התקציבית ואף לא באיזה היקפים. במקביל העותרים הציגו בהרחבה את הפגיעה בצורה קשה במיוחד בזכויות יסודיות ביותר, ובראשן הזכות לכבוד, לבריאות לשלמות הגוף, לפגישה למקלחות, לפרטיות ולחופש דת.

102. הצדקת הפגיעה בזכויות אלו, צריך שתשרת אינטרס ציבורי ממדרגה ראשונה. במקרה דנן, המשיב לא ביסס כיאות את האינטרס הציבורי החשוב שעומד מאחורי החלטתו להגביל את גישתם של כמאתיים אסירים למקלחות, חרף הפגיעה החמורה הטמונה בכך, הן לכלואים והן למשיבה 1 עצמה, שכן זהו גם אינטרס שלה שהכלואים ישמרו על ניקיונם האישי ויתקיימו בכבוד באופן המקטין הסיכוי לחיכוכים ומתחים מיותרים.

103. במצב דברים זה יש מקום לטעון כי ההחלטת המשיבים אינה מבוססת על שיקולים ענייניים, ואף נראה שלא קיימת כל נחיצות או תועלת ממשית שנובעת מהחלטתו זו. יחד עם זאת, גם בהנחה שקיימת תועלת כלשהי, היא הופכת לשולית לעומת הנזק הרב לאוכלוסיית האסירים שמסבה החלטה זו.

104. דא עקא, חשובה וראויה ככל שתהיה התכלית שלשמה הוא הוציא הנחיה זו, היא אינה מצדיקה פגיעה בקשת של זכויות יסוד, של קבוצה כה גדולה של אנשים, ועליה להיות מאוזנת אל מול צרכים אחרים.

105. המחיר הכבד שמשלמים הכלואים, שנלווה ליישומה של הנחיית המשיב 2, הוא מופרז ומוגזם. התועלת הספקולטיבית שצומחת – אם בכלל – מהנחייה זו, אינה שקולה כנגד חומרת הפגיעה בזכותם של הכלואים.

106. אף אם למשיב קיימות הצדקות להחלטתו, מכוח סמכותו להבטיח פעולה תקינה, אין הוא פטור מחובתו לאזן כראוי בין האינטרסים, כלומר להכריע על פי כלל השיקולים הענייניים, הרלוונטיים בכל מקרה.

107. מן הראוי לציין בהקשר זה את דבריו של כב' הש' (בדימוס) מצא בעע"א 4463/94 גולן נ' שירות בתי הסוהר, בפסקה 19 לפסק הדין (דברים המצוטטים גם בפרשת קונטאר, פסקה 12), המבטאים את אחד הכללים המנחים הבסיסיים ביותר הנוגעים לפעילות השב"ס:

מוטל על הרשות לעמוד במבחן המידה, ואסור לה לפגוע בזכותו של האסיר יותר מן הדרוש למניעת הסיכון.

108. עצם גודלה של אוכלוסיית האסירים מחמירה פעם נוספת את עוצמת הפגיעה של הנחיית המשיב 2 בזכויות האדם ומטה את הכף להכרעה הבלתי נמנעת כי מדובר בהנחיה לא מידתית. בהתאם לכך, הפגיעה הצפויה להיגרם מהנחיית המשיב 2 היא עצומה ומתייחסת למספר גדול של בני אדם. המשיב נדרש לבחון את מימוש זכויותיהם מחד וחשיפתם לפגיעות וסיכונים מאידך בעקבות הנחייה זו.

אפליה אסורה

109. מאחר ואין כל הצדקה עניינית ליישום הנחיית המשיב 2 ומשהנחייה זו מכוונת לאוכלוסייה מובחנת וספציפית המונה כ-4500, קרי האסירים הביטחוניים, שרובם ככולם הינם פלסטינים, כאשר בשלב זה היא מיושמת בקרב כמאתיים מתוכם, הרי שמדובר באפליה אסורה, כמו גם בפגיעה לא חוקתית בזכויותיהם.

110. המשיבים לא טרחו להסביר מדוע ישנו צורך להפנות את ההגבלות האמורות אך ורק כלפי כלל אוכלוסיית האסירים המסווגים הביטחוניים. כמו כן, המשיב 1 אף לא ניסה להסביר מדוע החליט כבר ליישם את ההגבלה בשלב זה הגם שאין ביכולתו ליישמה ביתר האגפים, ובמילים אחרות אינו יכול לנקוט במדיניות אחידה אף אם היא מפלה.

111. כאמור, ההפליה אשר יוצרת התנהלות המשיבים, בין כלואים המסווגים כביטחוניים ואחרים איננה מתבססת על "שוני רלבנטי" בין אוכלוסיות האסירים, ואינה עומדת בקריטריונים של סבירות, הגינות ומידתיות המוטלים על הרשות המנהלית; וממילא לא ניתן לקבוע שכלל האסירים המסווגים כביטחוניים צורכים מים באופן חריג המצדיק הגבלתם בצורה קבוצתית, דבר שכלעצמו מצביע על קיומם של שיקולים זרים נסתרים. מה שכן ניתן לקבוע באופן גורף בנוגע לקבוצה כה גדולה מקרב כלל אוכלוסיית הכלואים, הוא כי הגבלה זו פוגעת קשות בזכויות יסוד של כלל הקבוצה.

112. לפיכך מדיניות המשיב מפלה ופוגעת בעקרון השוויון ללא הצדקה המבססת אותה, בצורתה הגורפת וללא שברור האם יש כאן הבחנה מותרת על פי דין.

סיכום

113. הדברים העולים מהעתירה מצביעים על נקיטת צעד דרסטי וחסר תקדים כנגד אוכלוסייה גדולה של כלואים באופן הפוגע קשות בזכויות יסוד מגוונות, הפגיעה המנוגדת לדין, לפסיקה של בית המשפט הנכבד ולסטנדרטים בינלאומיים מוכרים.

114. הפגיעה ביכולתם של כמאתיים אסירים להתקלח מדי יום וכדבר שבשגרה ומבלי להפוך אקט בסיסי ומוכן מאליו מעין זה, לנושא המלווה במצוקה, הוא הדבר הראוי לעשות, וליתר דיוק שהיה ראוי לשמר על ידי המשיבים.

115. העותרים הוכיחו כיצד הנחייה זו משפיעה על חיי היום יום והציגו חלק משמעותי מזכויות היסוד שנפגעו בעקבותיה. ככל שהמשיבים ימשיכו להתעלם או להימנע מלבטל את ההנחיה הם ימשיכו להפר את החובה המוטלת עליהם לשמור על חייהם, בריאותם וכבודם של האסירים.

116. המשיבים ממשיכים לעשות כן על אף שמדובר בהחלטה הלוקה בחוסר סבירות קיצוני, הרחוקה מלעמוד במבחני המידתיות והנגועה בהפליה פסולה, וזאת חרף כך שההחלטה אינה מתבקשת משיקולים של שמירה על הביטחון ואף המשיבה 1 לא הסכימה ליישמה עד לאחרונה, ולהיפך ביטולה מבטא את החובה המוטלת עליהם בשמירה על אוכלוסיית האסירים, הכוללת, בין היתר אלה המסווגים כביטחוניים.

עתירה זו נתמכת בתצהיריהם של העותרים החתומים כדת וכדין.

לאור כל האמור, מתבקש בית המשפט הנכבד להוציא מלפניו צו על תנאי כמבוקש, ולאחר שמיעת תשובת המשיבים, להפכו לצו מוחלט. כמו כן מתבקש בית המשפט להשית על המשיבים את הוצאות העותרת ושכ"ט עו"ד.

24 במאי, 2023

ירושלים

נדיה דקה, עו"ד

ב"כ העותרים

נאדין אבו ערפה, עו"ד

ב"כ העותרים